

بررسی طراحی معماری روستایی در ارتقاء حس تعلق مکانی ساکنین نمونه موردی: روستای قصلان شهرستان قروه

آرزو زارعی^۱، شیما هاشمی^{۲*}، سعیده گلابی^۳

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه غیر انتفاعی ایرانمهر قروه، کردستان

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه غیر انتفاعی ایرانمهر قروه، کردستان (sh.hashemi@irm.ac.ir)

۳- دکترای تخصصی معماری، مدرس گروه معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق، ایران

چکیده

در طراحی معماری روستایی کیفیت زندگی ساکنین از اولویت مهم و اساسی به شمار می آید. به دلیل تأثیرگذاری معماری روستایی در سایر ابعاد زندگی روستاییان، بررسی و ارزیابی طراحی معماری روستایی از اهمیت بسیاری برخوردار است. پژوهش حاضر با هدف اصلی بررسی امکان وجود رابطه‌ی طراحی معماری روستایی در ارتقاء حس تعلق مکانی ساکنین روستای قصلان، واقع در شهرستان قروه به انجام رسیده است. روش‌شناسی این پژوهش توصیفی تحلیلی است و داده‌های آن از طریق روش پیمایشی مبتنی بر استفاده از پرسش‌نامه بسته و انجام مصاحبه کیفی از ۳۰۵ نفر از ساکنین روستای قصلان جمع‌آوری شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد از میان مؤلفه‌های طراحی معماری روستایی در روستای نمونه، شاخص اقتصادی و مدت سکونت در روستا بر حس تعلق مکانی روستاییان بیشترین تأثیر را داشته است. همچنین نتایج بیان می‌کنند که شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی در روستای مطالعه شده تفاوت معناداری بایکدیگر دارند.

واژه‌های کلیدی: طراحی معماری روستایی، حس تعلق مکان، ساکنین، قصلان

۱- مقدمه

پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که محیط علاوه بر عناصر کالبدی شامل پیام‌ها، معانی و رمزهایی است که مردم بر اساس نقش‌ها، توقعات، انگیزه‌ها و دیگر عوامل آن را رمزگشایی و درک می‌کنند (راپاپورت^۱: ۱۹۹۰: ۵۱) و در مورد آن به قضاوت می‌پردازند. این حس کلی که پس از ادراک و قضاوت نسبت به محیط خاص در فرد به وجود می‌آید حس مکان نامیده می‌شود که عاملی مهم در هماهنگی فرد و محیط، باعث بهره‌برداری بهتر از محیط، رضایت استفاده‌کنندگان و در نهایت احساس تعلق آن‌ها با محیط و تداوم حضور افراد در محیط می‌شود. هدف این پژوهش آشنایی با این مفهوم و روشن کردن عوامل ایجادکننده آن برای طراحی معماری روستایی بهتر است. در حال حاضر سیما و ساختار کالبدی روستاهای ایران با نفوذ و هجوم تکنولوژی، فرهنگ و سیمای شهری و همزمان با آن تنزل ارزش‌های فرهنگی و بومی نزد ساکنان روستا، روز به روز و بیش از پیش مخدوش می‌شوند. بدیهی است ادامه این روند روستاها رانیز به دنبال شهرها از هویت و سیمای اصلی خود دور خواهد کرد و آن چه می‌ماند شالوده‌ای از تفکرات غربی ناهمخوان با بستر فرهنگی-اجتماعی و منطقه‌ای است (زندیه، حصاری، ۱۳۹۰: ۶۴). آن چه امروز اهمیتی روزافزون می‌یابد این واقعیت است که نه تنها جوامع به طور کلی، بلکه جماعت‌های روستایی نیز در حال پیچیده‌تر شدن روزافزون هستند. این‌گونه پیچیدگی در تنوع‌پذیری الگوهای فعالیت و جابجایی افراد خانوارها و نهادها است (سعیدی، ۱۳۸۹: ۵۴). در طول تاریخ ایران، همواره روستاهایی وجود داشته که بعضاً بر اثر شرایط جغرافیایی-محیطی، فرهنگی، تجاری و... پیشرفت نموده و به شهرهای بزرگی تبدیل گردیدند و تعدادی دیگر از آن‌ها، با روستاهای مجاور تلفیق شده و خود به وجود آورنده‌ی یک شهر شدند. اما متأسفانه در طول این فرآیند تعداد بی‌شماری از روستاهای دیگر به دلایل زیادی که شاید مهمترین آن‌ها مهاجرت تعداد زیادی از ساکنین و خالی شدن روستاها از سکنه باشد به دست فراموشی سپرده شده‌اند.

حال آن که شاید دارای پتانسیل‌های ناشناخته‌ای بودند ولی متأسفانه به دلیل عدم ارتباط مناسب ساکنین روستاها و در نهایت عدم وجود حس مکان، سبب گریز از روستا و مهاجرت به شهرها شدند و این محیط‌های بکر روستایی به دست فراموشی سپرده شدند. در این پژوهش به بررسی مؤلفه‌های طراحی معماری روستایی و نقش آن در ارتقاء حس تعلق مکان در محیط روستایی پرداخته می‌شود و اینکه چه عواملی سبب می‌گردد که محیط روستا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه‌ای برای ساکنین تبدیل گردد و افراد در آنجا حضور بهتر و ارتباط بیشتری با محیط داشته باشند و در نهایت احساس تعلق آن‌ها با محیط و تداوم حضور آن‌ها در محیط روستا بیشتر گردد.

۲- بیان مسئله

معماری روستایی از یک سو تحت تأثیر اقلیم و شرایط محیط طبیعی و از سوی دیگر با الگوی معیشت خانواده‌ها ارتباط دارد. به طور عمده خانواده‌های روستایی در ساخت مسکن از امکانات محیط پیرامون و مواد و مصالحی که طبیعت در اختیار آن‌ها قرار می‌دهد، استفاده می‌کنند. اما در سال‌های اخیر تغییرات و دگرگونی‌های زیادی در وضع مسکن روستایی پدید آمده است. بر اثر افزایش قیمت محصولات کشاورزی و نیز بدست آوردن درآمدهای غیر کشاورزی و در نتیجه بهبود وضع اقتصادی خانوارها، نوسازی در روستاها آغاز گردیده و بسیاری از خانواده‌های روستایی در خانه‌های مسکونی خود تغییراتی ایجاد نموده‌اند. بعد از انقلاب اسلامی بر اثر رفت و آمد به شهرها، توجه روستایی به وضع سکونت خودافزون گشت، کمبود مسکن چه از لحاظ کمی و چه از نظر کیفی در روستاها احساس شد و خانواده‌های روستایی به احداث خانه‌های نوساز آجری با پوشش ورق‌های آهن سفید، آسفالت و موزاییک در کنار اتاق‌های گلی و کاه‌گلی و نیز احداث خانه‌های ویلایی به سبک خانه‌های شهری نمونه‌ای از این تغییرات است (زندیه، حصار، ۱۳۹۰: ۱۳۸). معماری روستایی ارتباط عمیقی با محیط داشته و به آن وابسته است و محل سکونت افرادی است که به فعالیت‌های تولیدی اشتغال دارند. لذا این پژوهش با هدف شناسایی و تبیین رابطه طراحی معماری روستایی و حس تعلق مکانی، تلاش دارد راهکارهایی علمی برای افزایش تعلق مکانی روستاییان به منظور ایجاد پویایی و نشاط در نواحی روستایی ارائه کند و به چگونگی این رابطه و اثرگذاری طراحی معماری در حس تعلق مکانی بپردازد. پژوهش حاضر با هدف بررسی طراحی معماری روستایی در ارتقاء حس تعلق مکانی ساکنین سعی در پاسخ‌گویی به سوالات زیر را دارد:

- آیا طراحی معماری روستایی تأثیری بر ارتقاء حس تعلق مکانی روستاییان دارد؟
- چه عواملی سبب می‌شود که معماری روستایی به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای ساکنین تبدیل شود؟
- تأثیرگذاری طراحی معماری روستایی بر ارتقاء حس تعلق مکانی و کیفیت زندگی ساکنین روستای قصلان چگونه است؟
- کدام مؤلفه بیشترین تأثیر را بر حس تعلق مکانی روستای قصلان دارد؟

۳- روش‌شناسی پژوهش

روش این پژوهش شامل مراحل به هم پیوسته‌ای است. در مرحله جمع‌آوری داده‌ها از منابع کتاب‌خانه‌ای و مطالعات میدانی و تکمیل پرسش‌نامه بهره‌گرفته شد. بر اساس اهداف پژوهش حاضر، مراحل زیر دنبال و پیگیری شدند. با استفاده از بیشترین منابع موجود تعریف اصطلاحات و مفاهیم رابطه‌ی طراحی معماری روستایی و حس تعلق مکانی و انتخاب ابعاد و عوامل اثرگذار بر طراحی معماری روستایی انجام پذیرفت. در مرحله دوم، ابعاد و عوامل اثرگذار بر طراحی معماری برای ارزیابی رابطه‌ی طراحی معماری روستایی و حس تعلق مکانی در روستای مورد مطالعه به کار گرفته شدند. سپس با استفاده از ابزار پرسش‌نامه وبا روش نمونه‌گیری هدف‌مند، رابطه‌ی طراحی معماری روستایی و حس تعلق مکانی در روستای قصلان واقع در شهرستان قروه ارزیابی شد.

روش‌شناسی این مقاله، توصیفی-تحلیلی است و بر اساس روش میدانی و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه و مصاحبه انجام شده است. جامعه‌ی آماری این پژوهش را افراد ساکن در روستای موردنظر تشکیل می‌دهند. ۳۰۵ نفر به عنوان حجم نمونه تعیین شدند و پرسشنامه را در روستای قصلان تکمیل کردند. به منظور ارزیابی و سنجش روایی پرسشنامه ابتدا برای اعتباردهی صوری و محتوایی پرسشنامه از دیدگاه کارشناسان و صاحب‌نظران و استادان رشته‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی استفاده شد. در مرحله بعد، پرسشنامه در اختیار ۳۰ نفر از جامعه‌ی آماری قرار داده شد تا به پرسش-

های مرتبط با مفاهیم طراحی معماری روستایی و حس تعلق مکانی برای ارزیابی رابطه‌ی میان آن دو پاسخ‌دهند. پس از جمع-آوری پرسشنامه‌ها و پردازش داده‌های آن، سوالاتی غیر مرتبط با ابعاد و شاخص‌های پژوهش حذف شدند و تغییرات لازم در صورت و محتوای پرسشنامه‌ها ایجاد شد. در پایان این مرحله ۳۶ سوال پرسشنامه انتخاب و نهایی شد. اعتبار یا پایایی نیز از طریق پیش‌آزمون در ناحیه‌ی مطالعه شده با تکمیل ۳۰ پرسشنامه که با نظر کارشناسان و صاحب‌نظران، روایی آن‌ها به تأیید رسیده بود، بررسی شد. پس از این مرحله، داده‌های حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده وارد نرم‌افزار ام.آر.پی شدند تا در پایایی پژوهش از آن‌ها استفاده شود. در تحلیل داده‌های آزمون مقدماتی پس از دریافت بازخورد پاسخ‌گویان، برخی سوالات پرسشنامه تعویض یا اصلاح شدند تا در نهایت پرسشنامه نهایی تدوین شد. ابعاد گوناگون و سوالات پرسشنامه برای بررسی طراحی معماری روستایی در جدول شماره ۱ درج شده است.

جدول ۱: حوزه‌ها، شاخص‌ها و گویه‌های تعیین‌کننده‌ی حس تعلق مکان (مآخذ: مبانی نظری پژوهش)

حوزه	شاخص‌های عینی و ذهنی	گویه‌ها
محیطی	چشم‌انداز و اقلیم	وجود آب‌وهوای مناسب، فضای سبز نظیر درختان و پارک‌ها، وجود چشم‌انداز زیبای فرهنگی مثل معماری و آثار دیدنی و معابر زیبا
اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> - شغل و درآمد - حمل و نقل - خدمات مالی (بانک و صندوق قرض الحسنه) 	<ul style="list-style-type: none"> - وضعیت برخورداری از درآمد مناسب، رضایت از شغل و درآمد، مالکیت زمین، مالکیت ماشین‌آلات کشاورزی - دسترسی به حمل و نقل عمومی، رضایت از هزینه‌ی حمل‌ونقل، تعداد وسایل نقلیه‌ی عمومی - دسترسی به خدمات مالی و اعتباری (بانک، وام، صندوق قرض الحسنه)
اجتماعی و فرهنگی	<ul style="list-style-type: none"> - امنیت - مشارکت و همبستگی - تفریحات و اوقات فراغت - آموزش - بهداشت و درمان 	<ul style="list-style-type: none"> - امنیت در معابر روستا، میزان وقوع جرائم، دسترسی به پاسگاه و پلیس و رضایت از آن - روحیه‌ی همکاری و کار گروهی، احترام متقابل روستاییان به یکدیگر، مشارکت در فعالیت‌های عمرانی و بهسازی، کمک به اعضای شورا و دهیاری - وجود امکانات مناسب و سرگرمی و ورزشی در روستا، وجود امکانات مناسب فرهنگی در روستا نظیر کتابخانه، وجود فضا و امکانات مذهبی در روستا، وجود فضاهای فراغتی و تفریحی (پارک، فضای سبز و ...) در روستا - دسترسی به مدارس در مقاطع مختلف تحصیلی، کیفیت تجهیزات آموزشی مدارس، برخورداری از مدارس نوساز و با کیفیت مناسب، کیفیت معلمان و مدیران مدارس - برخورداری از سیستم جمع‌آوری زباله، برخورداری از شبکه‌ی بهداشتی جمع‌آوری و دفع فاضلاب، برخورداری از خدمات درمانی و بهداشتی (خانه‌ی بهداشت، درمانگاه، حمام، و جز اینها)
روانشناختی	تمایل و دل‌بستگی	رضایت و تمایل به زندگی در روستا، تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا، ترجیح زندگی در روستا به شهر، امیدواری به بهبود شرایط در روستا
کالبدی	کیفیت محیط مسکونی	داشتن خانه‌های نوساز و بادوام، وجود تصحیلات مناسب در واحدهای مسکونی (گرمایشی، سرمایشی، نورگیری و روشنایی کافی) وضعیت مالکین مسکن
	کیفیت زیرساخت‌ها	راه ارتباطی مناسب، برخورداری از امکانات پستی و مخابراتی، برخورداری از امکانات دسترسی به اینترنت، دسترسی به تعمیرگاه‌های ماشین‌آلات کشاورزی

۴- مبانی نظری

در این قسمت ابتدا توضیح اجمالی در مورد روستا و عوامل اثرگذار بر طراحی معماری روستایی و همچنین معیارهای ارزشمند بودن یک روستا پرداخته شده است سپس به تعریفی از حس تعلق مکانی و ارتباط آن با طراحی معماری روستایی ختم می‌شود.

۴-۱- روستا

روستا، در فرهنگ معین معادل «روستاک» در زبان پهلوی و معرب آن رستاق، روستاق، رسدق ویا رزداق است و هم معنا «ده» و «قریه» دانسته شده است؛ و «ده» آبادی کوچک در خارج شهر را گویند (معین، ۱۳۷۵: ذیل روستا). همچنین به روستا به عنوان یک مجتمع زیستی و سکونت گاهی نگریسته می شود و غریزه اجتماعی زیستن با توجه به سطح فرهنگ و برخورداری از دانش فنی، در نقاط مختلف جهان به صورت های گوناگون، تجلی می یابد (سعیدی، ۱۳۸۹: ۳) که روستا، نوعی از آن محسوب می شود. جوامع روستایی، در تعاریف سنتی؛ براساس عرصه های مالکیت زمین، تعریف شده اند (ام. فروتوس^۱، ۱۹۹۹: ۱۹۵). انسان ها، پیش از تأسیس دهکده های اولیه، در غارها و پناه گاه های روباز، زندگی می کردند که به دلایل مختلف و از همه مهمتر نبود امنیت، امکان فرورفتن به خواب عمیق در آن ها وجود نداشت. بین ۱۰ تا ۱۲ هزار سال قبل برخی جوامع شکارگر گردآورنده غذا، در خاور نزدیک، به احداث دهکده های اولیه پرداختند. براساس شواهد موجود، نخستین شکل های استقرار در دشت ها که مقدمه ی زندگی روستانشینی بود، تقریباً از حدود هجده هزار سال قبل، در دره ی لوانت در شرق مدیترانه، شکل گرفت (علیزاده، ۲۰۰۶: ۵۴). بنابه اعتقاد باستان شناسان، ممکن است زندگی روستانشینی، از مناطق غربی ایران یا شمال عراق شروع شده باشد؛ به این دلیل مطالعات باستان شناسی و حفاری های مدرن در این مناطق کمتر صورت گرفته است (بار^۲، ۱۹۹۸: ۱۱۴).

سکونت گاه های روستایی به عنوان پدیده های جغرافیایی، نمود فضایی و عینی عوامل طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی هستند که در بستری طبیعت و در چارچوب مناسبات انسان و محیط در گذر زمان، شکل گرفته اند؛ به عبارت دیگر، واحدهای سکونت گاهی روستایی در ایران، به تبعیت از تنوع ناحیه ای و منطقه ای عوامل محیط طبیعی - اکولوژیک از یک سو و درجه تأثیرگذاری متفاوت نیروها و عوامل سیاسی و اجتماعی اقتصادی از سوی دیگر، به نحو متنوع و با تفاوت های ناحیه ای و منطقه ای برپا شده و در گذر زمان شکل امروزی خود را یافته اند (سعیدی و حسینی حاصل، ۱۳۸۸: ۵). در روستاهای ایران، ابتدا وضع جغرافیایی؛ یعنی اوضاع بوم شناختی منطقه؛ سپس عوامل تولید و امور فرهنگی، در خانه سازی و شکل بندی فضاهای روستایی، اثرگذار می باشد (خسروی، ۱۳۷۲: ۶۴). روستاییان بایه برداری هوشمندانه از مصالح و منابع طبیعی در دسترس، متناسب با شرایط شغلی و معیشتی، در راستای برآوردن نیازهای سکونتی و کارکردی خود، اقدام به ساخت و بنای مسکن نموده اند (قره نژاد، ۱۳۸۱: ۳۱۸).

۴-۲- معماری روستایی

معماری، حاصل تفکر و روح بشر است. محتوای فکری و روحی انسان طراح و سازنده، در آن نمایان است. انسان روستایی معماری را با آگاهی نسبت به محیط طبیعی، اجتماعی، و فرهنگی و با بصیرت، نسبت به هستی و طبیعت طراحی می کند و می سازد. او، تولیدکننده، فعال و هنرمندی به تمام معنا است، هنر شغل او نیست، بلکه از لحاظ وجودی هنرمند است؛ یعنی هنرمندانه فکر می کند. ابزار کار (تولید) را هنرمندانه می سازد و خانه اش را هنرمندانه بنا می کند. «هماهنگی در اجزا و با طبیعت و محیط پیرامون، از رمزهای معماری روستایی، به شمار می آید. روستا چه در کویر باشد، چه در کوهستان و چه در جنگل؛ همواره با محیط خود، سازگار است. امکان ندارد، روستایی چیزی را بسازد که با بستر خود، متضاد باشد یا با طبیعت مکان و موقعیت خود مقابله کند. هماهنگی معماری روستا، متبعث از هماهنگی درونی طبیعت است. یکی از ارزش های معنوی طبیعت، واجد بودن آن از یک نظام هماهنگ است. این هماهنگی به صورت حیرت انگیزی همچون موسیقی بر همه ی عوالم طبیعت، حاکم است» (نصر، ۱۳۸۵: ۱۵۴).

سادگی از دیگر رمزهای معماری روستایی است. معماری روستا با خانه آغاز می شود و با خانه به آخر می رسد. معماری خانه روستایی، ساده و بسیار آرام است؛ اما در کمال بی پیرایگی، بسیار پیچیده است. پیچیدگی معماری روستایی متظاهر نیست؛ بلکه آنچه که تظاهر می کند، سادگی و آرامش است. سادگی در چهره های گلین، هم رنگ و فارغ از تضاد؛ اما چشم نواز است. سادگی معماری روستایی، بصری است؛ اما پیچیدگی آن بصیرتی است (اکرمی، ۱۳۸۹: ۲۷). این شیوه، به گونه ای است که به راحتی خود را در شرایط ویژه محیطی، همساز می کند (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۷). این بناها در نگاه اول ساده و ابتدایی به نظر می رسند؛ ولی در واقع، توسط مردمی ساخته شده اند که همه هوش و ظرفیت شان را به کار گرفته و از تمامی روابط موجود بین خودشان، در ساختن آن ها استفاده کرده اند (تقوایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۶).

1 M.Frutos

2 Bar

معماری روستایی در ایران، به لحاظ ماهیت کارکردی و پاسخ‌گویی به نیازهای انسانی، فعالیت‌های مردمی، عناصر تولیدی و محیط زیست، مجموعه‌ای همگن و متشکل با هویت کالبدی خاص را تشکیل می‌دهد که تجلی‌کننده ارتباطات و کارکردها و نقش چند عملکردی فضاهاست. این هویت، از نفس سکونت و شیوه‌ی زیست در روستا نشأت می‌گیرد. به همین دلیل، مسکن در روستاها، علاوه بر پاسخ‌گویی به نیاز سکونت و تأمین امنیت و حریم خانوار، حلقه‌ای از نظام تولیدی روستا را نیز دربر می‌گیرد و به گونه‌ای متقابل با آن، پیوند می‌خورد. گونه‌های موجود مسکن روستایی مصادیق بارز این ویژگی محسوب می‌شوند (سرتیپی‌پور، ۱۳۸۴: ۴۴).

۳-۴- معیارهای ارزشمند بودن یک روستا

ملاک‌های ارزشی در پنج حوزه‌ی کالبدی، تاریخی، فرهنگی، زیست محیطی و اقتصادی قابل طبقه‌بندی هستند (حناچی، کوششگران ۱۳۹۰: ۷۸). سازگاری با اقلیم، تکنیک‌های ویژه ساخت، استفاده از مصالح بومی به‌طور خاص و معماری همگن در دامنه‌ی ارزش‌های کالبدی قرار می‌گیرد. قدمت بافت کالبدی، وجود بناهای تاریخی و وقوع اتفاقات مهم تاریخی در حیطه‌ی ارزش‌های تاریخی هستند. عناصر، مکان‌ها یا مناظر ویژه طبیعی در دسته ارزش‌های زیست‌محیطی بوده و تولید صنایع دستی خاص در روستا، پرورش گونه‌های خاص گیاه، دام یا آبی، نوع خاص بهره‌گیری از عناصر طبیعی و دارا بودن قابلیت گردشگری، در دسته‌ی ارزش‌های اقتصادی قرار دارند. در این میان آداب و رسوم ویژه، روش‌های خاص زیست و تولید، وجود مدیریت‌های مردمی و یا سازمان‌دهی عرفی مانند ریش‌سفیدی، بنه و... ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی روستاست. طبیعی است که همه‌ی روستاها دارای تمام این ارزش‌ها نیستند. در واقع اصولی که در این نوشتار بیان می‌شود برای حفاظت از کالبد دارای ارزش که در تعامل انسان با طبیعت در طی سالیان بدست آمده و همچنین فرهنگ بومی جاری در زمینه‌های مختلف، در فرایند توسعه است.

۴-۵- عوامل اثرگذار بر طراحی معماری روستایی

تلاش‌های زیادی انجام شده است تا به اطلاعاتی در خصوص عوامل مؤثر بر طراحی معماری روستایی دست یابیم. برای این منظور روش‌های مختلفی وجود دارد. به عنوان مثال مقاله «ویژگی‌های عام معماری روستایی ایران» تألیف دکتر اکبر زرگر به ۱۲ ویژگی عام معماری روستایی ایران (زرگر، ۱۳۷۶: ۱۲) اشاره نموده است. در مثالی دیگر شاخص‌های مسکن به عنوان ابزاری برای نمایاندن اجزاء و ابعاد مختلف مسکن همچون شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، زیست‌محیطی و کالبدی آن است (احمدی، ۱۳۹۰: ۱۰). از نظر آقای جان لنگ در شکل‌گیری مسکن روستایی دو عامل انسان و محیط یعنی روابط انسان با انسان و انسان با محیط نقش اساسی دارند. در این پژوهش به تبعیت از اکثر غریب به اتفاق تلاش‌های قبلی عوامل اقتصادی، اجتماعی فرهنگی، زیست‌محیطی و کالبدی به عنوان عوامل اصلی اثرگذار بر طراحی معماری مسکن روستایی ارائه می‌شود. عوامل اقتصادی طراحی مسکن روستایی در یک نگاه گذرا شامل شغل و تأثیر آن در ساختار خانواده، توان مالی خانوار و نیز شکل‌گیری برخی فضاهای مرتبط با شغل روستایی است. سادگی خانه روستایی، استفاده از حداقل ابعاد و پرهیز از هرنوع اسراف، استفاده از یک فضا برای کاربری‌های مختلف و گاه توسعه تدریجی بنا در طول چندین سال و به تناسب نیاز، بیشتر دلایل اقتصادی دارد. همچنین مصالح و نیروی انسانی مورد استفاده برای احداث بنا، مستقیماً با توان مالی خانوار روستایی مرتبط است. نوع مالکیت، تغییرات قیمت مسکن در گذر زمان و همچنین میزان حمایت ارگان‌های حامی از دیگر وجوه اقتصادی مؤثر در طراحی معماری مسکن روستایی است.

عوامل اجتماعی مؤثر بر طراحی مسکن روستایی شامل امنیت به معنی استحکام در برابر عوامل طبیعی، امنیت روحی و تعریف حرایم متناسب با شرایط اجتماعی هر منطقه، امنیت اموال و دارایی‌ها در برابر عوامل مزاحم اجتماعی و رعایت برخی نکات ایمنی در طراحی معماری روستای است. همچنین جایگاه اجتماعی افراد و ارتباط آن با شکل مسکن، ترکیب و شکل خانوار و روابط بین اعضای خانواده، نحوه‌ی سکونت خانوار به صورت فصلی یا دائمی، میزان برخورداری روستاییان از امکانات رفاهی و شکل عوامل آلوده‌کننده‌ی محیط روستا از دیگر وجوه عوامل اجتماعی مؤثر بر طراحی معماری روستایی است. در این میان ذهنیت حاکم بر جامعه‌ی روستایی در خصوص مسکن مطلوب و موضع طراح در قبال این ذهنیت و ریشه‌های شکل‌دهنده‌ی آن در نظام حکمروایی یک جامعه روستایی از وجوه مهم عوامل اجتماعی در طراحی معماری مسکن روستایی است.

عوامل ناشی از فرهنگ مردم هر منطقه، گاه مرتبط با مذهب آن مردم به صورت تأثیر مفهوم جهت مقدس در معماری، نسبت قرارگیری مسکن با اماکن مذهبی در طراحی معماری، نحوه‌ی عرصه‌بندی و حفظ حریم خصوصی خانه و برخی رسوم مذهبی است که بر طراحی معماری مسکن روستایی تأثیر می‌گذارند. همچنین برخی عوامل سمبلیک و فرم‌های تندیس‌وار، ارزش‌های تاریخی و سیر تحول معماری خانه در گذر زمان و نیز برخی رفتارهای قراردادی مؤثر در طراحی مسکن روستایی در مناطق مختلف روستایی ریشه‌ی مذهبی ندارند ولی تأثیر آن در طراحی معماری مهم است.

عوامل زیست محیطی حاصل تأثیر متقابل ساختمان و محیط طبیعی بر همدیگر بوده و شامل دو بخش عمده است. بخش اول با عنوان تطابق اقلیمی و و به معنی تأثیر متغیرهای اقلیمی و محیطی مثل دما، رطوبت، بارش، تابش، نور، باد، جهت اقلیمی و شکل زمین بر طراحی معماری، شکل، مصالح، جهت‌گیری، جزئیات اجرایی، نوع پوشش، تکنیک ساخت و عمر بنا است. بخش دوم شامل تأثیرات مخرب و در کنار آن شامل اثرات مفیدی است که مسکن و اثرات آن در محیط زیست به جای می‌گذارند. اثرات مخرب مثل دفع نامناسب زباله و فاضلاب، آلودگی زمین، خاک و هوا، تخریب زمین‌های کشاورزی، باغات، جنگل‌ها، رودخانه‌ها و غیره و سایر آسیب‌هایی است که بر طبیعت روستا وارد می‌شود. اثرات مفید ناشی از حضور دائمی انسان مانند احیای زمین‌های موات و توسعه‌ی کشاورزی، احداث باغ‌های میوه، اصلاح خاک، شیرین‌سازی آب، احداث باغ‌های سرسبز در مناطق کویری و فعالیت‌هایی از این قبیل است که به سالم‌سازی محیط طبیعی واقع در محدوده‌ی زندگی و مسکن انسان‌ها می‌انجامد. توجه به عوامل مذکور موجب کاهش اثرات مخرب محیط‌زیستی و افزایش تأثیرات مثبت محیطی مسکن خواهد شد.

عوامل کالبدی مؤثر بر طراحی معماری روستایی شامل وجوه معماری، سازه‌ای و تأسیسات مسکن روستایی است. وجوه معماری شامل فضاهای تشکیل دهنده‌ی مسکن، نحوه‌ی ارتباط بین این فضاها، اندازه، نسبت سطح و مبلمان هر کدام از فضاها، شکل و اندازه‌ی معمول پلان، منظر بیرونی و الگوی نماسازی منطقه، محل استقرار مسکن در نسبت با سایر مسکن و مراکز مهم بافت روستا و روش‌های تفکیک فضاهای داخلی و بیرون خانه است. وجوه سازه‌ای شامل ابتکار و توجه به خرد جمعی در اجرای اجزای استحکام‌بخش بنا و فناوری ساخت و نیز آگاهی از انواع مصالح سنتی و مدرن، مشخصات فنی و قابلیت اجرایی آن‌ها است. وجوه مربوط به تأسیسات در ساختمان‌های روستایی مربوط به روش‌های بومی و ابتکارهایی است که مردم برای تأمین آسایش نسبی به کار بسته‌اند. تأسیسات ساختمان شامل آب، فاضلاب، گرمایش، سرمایش، تهویه، برق، گاز و تلفن می‌باشند. همچنین جزئیات اجرایی مربوط به هر کدام از وجوه معماری، سازه و تأسیسات که با بهره‌گیری از توان بومی در گذر زمان به وجود آمده‌است از عوامل دخیل در طراحی معماری روستایی است.

۴-۵- حس تعلق مکان و ارتباط آن با طراحی معماری روستایی

حس مکان از مفاهیم مهم در جغرافیای انسانی معاصر است که طی ۳۰ سال گذشته جایگاه و نقش مهمی در بحث جغرافیای انسانی داشته‌است. هرچند این مفهوم ریشه در جغرافیای آنگلو-آمریکایی دارد، ولی به تدریج به صورت گسترده‌ای آثار بین‌المللی و میان‌رشته‌ای آن آشکار شد. موضوع حس مکان امروزه از نظر مفهومی به مثابه پلی میان زیرشاخه‌های رشته‌هایی مانند جغرافیای اجتماعی، فرهنگی، و رفتاری به خدمت گرفته شده‌است (فوت و آزاریاها، ۲۰۰۶: ۹۶).

حس تعلق مکانی، پیوند عاطفی و دلبستگی‌های تجربه شده‌ی مردم را به‌ویژه در محیط‌های زندگی از سطوح ملی، منطقه‌ای یا شهری تا مقیاس فردی در محله و خانه دربر می‌گیرد. این مفهوم همچنین برای توصیف و تشریح تمایزات یا خصوصیات منحصربه‌فرد محل و نواحی خاصی استفاده می‌شود که برگرفته از تاریخ ویژه یا وضعیت محیطی منطقه است.

تعلق مکانی به این معناست که مردم خودشان را به‌واسطه‌ی مکانی که در آن به دنیا آمده و رشد کرده‌اند تعریف می‌کنند (فلاح، ۱۳۸۵: ۱). حس تعلق مکانی شامل معناها و دلبستگی‌هایی است که مکان‌ها برای فرد ایجاد می‌کنند و در روان‌شناسی محیطی به‌خوبی شناخته شده‌اند. حس تعلق مکانی مفهومی است که جنبه‌ی همگانی دارد اما اغلب در علوم انسانی، جامعه‌شناسی، جغرافیایی و گفتمان آموزشی متفاوت است و در چارچوب ارتباط میان مردم و مکان‌ها تعریف می‌شود (سمکن و فریمن، ۲۰۰۸: ۴۳: ۱).

از اواخر دهه‌ی ۵۰ میلادی، فضا و تحلیل فضایی، توجهات را به‌خود جلب کرده‌است. اصطلاحات «حس مکان» و «دلبستگی مکان» از نظر ماهیت کاملاً مشابه یکدیگرند. این دو اصطلاح اساساً بیانگر احساسات، گرایش‌ها و حالات افراد و گروه-

1 Foote & Azaryahu

2 Semken & Freeman

ها به مکان‌ها هستند. دل‌بستگی مکان صرفاً به جغرافیای محل اقامت محدود نمی‌شود و اغلب به‌عنوان بخشی از شالوده‌ی هویت افراد به‌شمار می‌آید (کمفل^۱، ۲۰۱۱: ۷). دل‌بستگی مکانی انسان را به مکان پیوند می‌دهد و روابط فیزیکی و اجتماعی فرد را شامل می‌شود.

حس مکان در طراحی معماری روستایی به دو معنا است یکی احساس ذهنی و یا دل‌بستگی به معماری روستایی و دیگری آن‌چه به معماری روستایی شخصیت و تعریف می‌دهد. توجه طراح مسکن روستایی به مجموعه عوامل ایجادکننده‌ی حس تعلق مکانی و اثرگذار بر طراحی معماری روستایی، احتمال غفلت از برخی وجوه پنهان معماری روستایی را در حین طراحی کاهش می‌دهد. به عبارت دیگر نگاه جامع به وجوه یک خانه روستایی، تطابق طرح پیشنهادی با شرایط، نیازها و انتظارات امروزی زندگی روستایی را افزایش می‌دهد. در نتیجه این امر باعث ارتقاء حس تعلق مکانی روستاییان و همچنین مشارکت و استقبال آنان از پیشنهادهای ارائه‌شده می‌شود.

منبع: (نگارنده با اقتباس از Ardoin, 2006)
 شکل ۱: مؤلفه‌های حس تعلق مکانی

۵- پیشینه پژوهش

ادبیات مربوط به مسکن و طراحی معماری روستایی در ایران از غنای خاص برخوردار است. خوشبختانه توجه به این مقوله، موجب آفرینش مقالات، کتب و حتی مجلات تخصصی مثل مسکن و محیط روستا شده‌است که به‌برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. مشاورین D.H.V از هلند در اثر خود تحت عنوان (رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی) ضمن بیان مهم‌ترین رؤس برنامه‌ریزی کالبدی سکونت‌گاه‌های روستایی به جزییات هریک از کاربری‌های موردنیاز روستا از جمله مسکن می‌پردازد. این بررسی در محورهایی چون جزییات آرایش فضایی قطعات مسکونی و منازل (دستورالعمل ساختمان‌سازی برای نواحی روستایی) به انجام رسیده‌است. نویسندگان معتقدند که در هر شرایط جغرافیایی، معیارهای طراحی آب‌وهوایی غالباً شاخص عمده‌ای در نقشه و ساختمان اماکن محسوب می‌شوند.

سعیدی (۱۳۷۵) در یک طرح تحقیقاتی تحت عنوان شیوه‌های سکونت‌گزینی و گونه‌های مسکن روستایی که با همکاری مرکز مطالعات مقابله با سوانح طبیعی (UNDP) و بنیاد مسکن در منطقه‌ی زلزله‌زده گیلان و زنجان به انجام رسیده، به بررسی شکل ظاهری طرح و کارکرد خانه‌های روستایی می‌پردازد. ایشان با تقسیم‌بندی کارکرد خانه‌های روستایی ویژگی‌های آن را در غالب چهار ناحیه جغرافیایی (حوزه‌ی جلگه‌ای، حوزه‌ی کوهستانی، نیمه خشک و حوزه‌ی دشتی) بیان می‌کند.

سعیدی (۱۳۷۷) در (مبانی جغرافیای روستایی) با بررسی کالبدی سکونت‌گاه‌های روستایی، خانه‌ها را یکی از اجزای این بافت می‌داند که در غالب محورهایی چون وسعت، نحوه‌ی استفاده از مصالح بومی، سطح زیربنا، ارتفاع، تعداد اتاق‌ها و شیوه‌ی ساخت و معماری قابل بررسی است. ایشان معتقدند که الگوی خانه‌ها تجلی نیروها و عوامل مؤثر در شکل‌گیری آن‌هاست و از طریق بررسی ویژگی‌های خانه‌های روستایی می‌توان به روابط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و همچنین به ارزش‌های فرهنگی و سنن و آداب و نیز چگونگی توسعه و گسترش روستایی پی برد (سعیدی، ۱۳۷۴: ۷۵). ضمن اینکه ایشان در اثر دیگری تحت عنوان گونه‌شناسی مسکن روستایی استان سمنان، ویژگی‌های این مؤلفه‌ی کالبدی را در یکی از استان‌های خشک کشور مورد بررسی قرار می‌دهد.

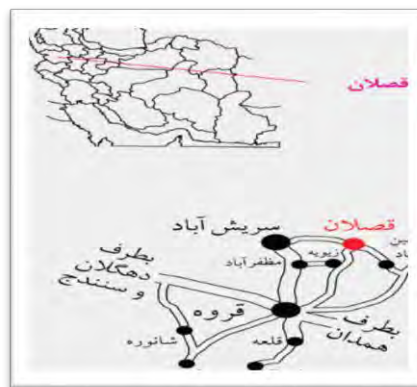
قبادیان(۱۳۸۴) در (بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران) با تقسیم‌بندی آب‌وهوایی کرانه‌ی جنوبی دریای خزر، خصوصیات بافت سکونت‌گاهی در این ناحیه را به تفکیک نقاط شهری و روستایی و در موضوعاتی چون فرم ابنیه، نوع مصالح، نوع و پوشش سقف مورد بررسی قرار داده‌است. سرتیپی‌پور در سلسله مقالاتی در فصل‌نامه مسکن و محیط روستا به بررسی مسکن روستایی در کشورهای مختلف از جمله در کشورهای مسلمان آفریقایی (پاییز ۱۳۸۵) عربستان، عمان، عراق و سوریه(زمستان ۱۳۸۵) ترکیه و افغانستان (بهار ۱۳۸۶) و مالزی، اندونزی و برونئی (تابستان ۱۳۸۶) می‌پردازد.

خسرونیا (۱۳۸۸) در مقاله ارزیابی رویکردهای مختلف پیرامون شکل‌گیری مسکن روستایی به بیان دلایل تنوع در مسکن روستایی پرداخته و با پیگیری این موضوع اثرات محیطی و فرهنگی و اقتصادی را در این زمینه بررسی نموده‌است. احمدیان و محمدی (۱۳۸۸) در کتاب بافت‌شناسی روستایی کشور ضمن بیان عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و تحولات بافت روستایی، الگوی مسکن روستایی را متأثر از اقلیم و عناصر محیطی-اجتماعی و اقتصادی دانسته و در ادامه قانون‌مندی‌های حاکم بر الگوی مسکن روستایی را نیز با ذکر متغیرهای مؤثر و معیارهای عام تبیین نموده‌اند.

گرچی‌مهلبانی و سنائی(۱۳۸۸) در مقاله‌ای تحت عنوان (معماری همساز با اقلیم روستای کندوان) بیان می‌کنند که معماری این روستا از معماری معمولی بسیار پراهمیت‌تر می‌باشد زیرا در این محیط عوامل کالبدی محیط‌زیست انسان از بین عوامل کاملاً طبیعی انتخاب شده و تلفیق عجیبی بین کالبد مسکونی و رفتار انسان به‌عمل آمده و در واقع این‌هر دو در هم تأثیر گذاشته‌اند. در این تحقیق انواع معماری صخره‌ای مطالعه شده‌است. عاقبت‌بخیر و محرمی(۱۳۸۹) در کتاب طراحی مسکن روستایی با بیان گونه‌های مسکن و معماری در نواحی جغرافیایی مختلف، مسکن بومی شمال ایران را در محورهایی چون انواع مسکن، فرم و نوع معماری و خصوصیات معماری در این مناطق را با لحاظ کردن زیرساخت‌های جغرافیایی بیان کرده و در پایان به معرفی الگوهای بهینه مسکن در این نواحی پرداخته‌اند.

۶- شناخت اجمالی محدوده‌ی مطالعه شده

روستای قصلان، از توابع بخش سریش‌آباد شهرستان قروه واقع در استان کردستان می‌باشد که در ۷ کیلومتری جنوب شرقی سریش‌آباد و ۹ کیلومتری شمال قروه واقع شده‌است. براساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵، جمعیت این روستا ۱۲۱۲ نفر (۳۰۶ خانوار) می‌باشد. این روستا از اطراف به ارتفاعات قرنه، کوه‌سیاه و کوه‌امام محدود می‌شود. رودخانه‌ی ملک از غرب آبادی می‌گذرد و معدن سنگ مرمر نیز در نزدیکی آن قرار دارد. آب‌وهوای این روستا در تابستان و بهار معتدل در زمستان سرد و خشک است. روستای قصلان در قدیم مرکز حکومت ناحیه‌ی قروه بوده‌است. در نزدیکی آن آثار باستانی به‌جا مانده که قدمت آن به سده‌ی اول تا چهارم قبل از میلاد و اوایل دوره‌ی اسلامی می‌رسد. روستای قصلان در تمام طول سال پذیرای گردشگران است. ارتفاعات سفیدپوش قرنه، کوه‌سیاه و کوه‌امام، در فصل زمستان برای دوستداران ورزش‌های زمستانی، محیطی پرنشاط محسوب می‌شود. از جاذبه‌های تاریخی روستای قصلان می‌توان به تپه باستانی قصلان در ضلع غربی روستا اشاره نمود. در ضلع شرقی روستا نیز، آثار برج و باروهای ویران‌شده‌ای با قدمت دیرینه‌ای قابل مشاهده‌است. در کنار این برج‌ها، حمام قدیمی مربوط به دوران فتحعلی‌شاه قاجار به‌جا مانده‌است. در بافت قدیمی و ضلع شمالی روستا، مزار چندین زیارتگاه به نام‌های امام‌زاده قاسم، امام‌زاده باباشوراب و امام‌زاده یوسف وجود دارد که در میان مردم روستا واجد ارزش‌های معنوی است(زنده-دل و دستیاران، ۱۳۸۶).

شکل ۲: نقشه موقعیت شهرستان قروه و روستای نمونه، منبع نگارنده

۷- یافته‌های پژوهش

در این بخش به بررسی یافته‌ها و تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها پرداخته می‌شود. اجرای چهار آزمون کای اسکور برای سنجش رابطه‌ی میان جنس و چهار متغیر میزان رضایت از زندگی در روستا، میزان ترجیح زندگی در شهر، میزان تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا و میزان امید به بهبود زندگی در روستا نشان می‌دهد که رابطه‌ی معناداری وجود ندارد. به عبارت دیگر، درجه تمایل به موارد چهارگانه میان زنان و مردان روستای مطالعه شده تفاوتی ندارد. البته تفاوت محسوسی میان زنان و مردان در مورد تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا دیده می‌شود. اما چون سطح اطمینان ۹۰ درصد است نمی‌توان به آن اتکا کرد.

۷-۱- بررسی رابطه میان متغیرهای حس تعلق مکانی و متغیرهای محیطی طراحی معماری روستایی

در اینجا به دلیل نقش عوارض سطح زمین مثل شیب، ارتفاع، وسعت، تراکم پوشش گیاهی و مزارع و باغ‌ها در مطلوب کردن اقلیم محلی روستا، آب‌وهوای روستا بررسی شده و به مطلوب و بد تقسیم شد. بخش‌هایی از روستا که از نظر پوشش گیاهی، منابع آب، ارتفاع و میزان تولیدات کشاورزی مناسب بود، جزء بخش دارای آب‌وهوای مطلوب و بقیه قسمت‌ها جزء بخش دارای آب‌وهوای بد دسته‌بندی شدند. با توجه به $Chi\_Square=10/435$ و درجه‌ی آزادی $df=2$ در سطح اطمینان ۹۹ درصد تفاوت معنادار است. جدول ۲ نشان می‌دهد که رضایت از زندگی در روستا بستگی زیادی به آب‌وهوای روستا دارد، به گونه‌ای که ۱۵۱ نفر (۵۲/۶ درصد) رضایت از زندگی را وابسته به آب‌وهوای مطلوب دانسته‌اند.

جدول ۲: رابطه‌ی آب‌وهوا و میزان رضایت از زندگی در روستا

جمع		آب‌وهوای مطلوب		آب‌وهوای بد		رضایت از زندگی در روستا
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۰/۵	۱۵۴	۵۲/۶	۱۵۱	۱۶/۷	۳	از زندگی در روستا راضی هستم.
۲۹/۲	۸۹	۳۰/۰	۸۶	۱۶/۷	۳	تاحدودی از زندگی در روستا راضی هستم.
۲۰/۳	۶۲	۱۷/۴	۵۰	۶۶/۷	۱۲	از زندگی در روستا راضی نیستم.
۱۰۰/۰	۳۰۵	۱۰۰	۲۸۷	۱۰۰	۱۸	جمع

با توجه به $Chi\_Square=10/803$ و درجه‌ی آزادی $df=1$ در سطح اطمینان ۹۹ درصد تفاوت معنادار است. جدول ۳ نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری در روستا به شدت به آب‌وهوا وابسته است. به دلیل این که بخش غالب روستا مربوط به بخش کشاورزی است و نوع آب‌وهوا می‌تواند در این زمینه بسیار نقش آفرین باشد. آب‌وهوا نیز در جذب سرمایه بسیار مؤثر است.

جدول ۳: رابطه‌ی آب‌وهوا و تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا

جمع		آب‌وهوای مطلوب		آب‌وهوای بد		کد	تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۵۱/۶	۱۵۷	۵۳/۵	۱۵۳	۲۲/۲	۴	۱	تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا دارم.
۲۷/۰	۸۲	۲۸/۰	۸۰	۱۱/۱	۲	۲	تاحدودی تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا دارم
۲۱/۴	۶۵	۱۸/۵	۵۳	۶۶/۷	۱۲	۳	اصلاً تمایلی به سرمایه‌گذاری در روستا ندارم.
۱۰۰/۰	۳۰۴	۱۰۰	۲۸۶	۱۰۰	۱۸		جمع

با توجه به $Chi\_Square=55/87$ و درجه آزادی $df=2$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است.

جدول ۳: برآورد معناداری شاخص چشم‌انداز و منظره در روستای قصلان

شاخص	جمعیت نمونه	سطح اطمینان (درصد)	درجه آزادی
چشم‌انداز و منظره	۳۰۵	۹۹	۲

۲-۷- بررسی رابطه میان متغیرهای حس تعلق مکانی و متغیرهای اقتصادی طراحی معماری روستایی

مطابق جدول ۴ از مجموع ۳۰۵ پاسخگو، ۱۵۲ نفر (۴۹/۸ درصد) صاحب زمین، ۱۳۰ نفر (۴۲/۶ درصد) تاحدی و ۲۳ نفر (۷/۵ درصد) بی‌زمین هستند. این اطلاعات نشان می‌دهد که مالکیت زمین در میزان درآمد خانوادها تأثیرگذار است. و این امر به نوبه‌ی خود در رضایت از زندگی و حس تعلق به روستا نقش آفرینی می‌کند. با توجه به $\text{Chi-Square}=276/601$ و درجه آزادی $df=1$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است.

جدول ۴: مالکیت زمین

جمع		پاسخ‌گویان		کد	آیا مالک زمین در روستا هستید
درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۴۹/۸	۱۵۲	۴۹/۸	۱۵۲	۳	بلی
۴۲/۶	۱۳۰	۴۲/۶	۱۳۰	۱	تاحدی
۷/۵	۲۳	۷/۵	۲۳	۲	خیر
۱۰۰/۰	۳۰۵	۱۰۰	۳۰۵		جمع

مطابق جدول ۵، فراوانی بررسی میزان درآمد روستاییان که به عنوان یکی از شاخص‌های طراحی معماری روستایی در نظر گرفته شده، بیان‌گر آن است که از مجموع ۳۰۵ نفر ۱۱۱ نفر (۳۶/۴ درصد) به پرسش برخورداری از درآمد مناسب پاسخ بلی و ۱۰۷ نفر (۳۵/۱ درصد) پاسخ تاحدی و ۸۷ نفر (۲۸/۵ درصد) پاسخ خیر داده‌اند. با توجه به $\text{Chi Square}=185/491$ و درجه آزادی $df=1$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است.

جدول ۵: نتایج شاخص درآمد ساکنین روستای نمونه

مجموع		خیر		تاحدی		بلی		پرسش
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۰۰	۳۰۵	۲۸.۵	۸۷	۳۵.۱	۱۰۷	۳۶.۴	۱۱۱	آیا از درآمد مناسب برخوردارید؟

مقایسه‌ی دو جدول ۴ و ۵ نشان می‌دهد که میزان مالکیت زمین با درآمد روستاییان رابطه دارد و متناسب با افزایش میزان مالکیت، درآمد نیز افزایش یافته است.

۳-۷- بررسی رابطه میان متغیرهای حس تعلق مکانی و متغیرهای اجتماعی طراحی معماری روستایی

با توجه به $\text{Chi\_Square}=9/875$ و درجه‌ی آزادی $df=2$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. یعنی با ۹۹ درصد اطمینان، میان مالکیت زمین در روستا و رضایت از زندگی در روستا همبستگی وجود دارد.

جدول ۶: رابطه‌ی رضایت از زندگی و مالکیت زمین

جمع		بدون زمین		مالکیت زمین		کد	رضایت از زندگی در روستا
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
50/5	154	41/8	64	59/2	90	۱	از زندگی در روستا راضی هستم.
29/2	89	32/7	50	25/7	39	۲	تاحدودی از زندگی در روستا راضی هستم.
20/3	62	25/5	39	15/1	23	۳	اصلاً تمایلی به سرمایه‌گذاری در روستا ندارم.
100/0	305	100	153	100	152		جمع

باتوجه به $Chi\ Square=8/724$ و درجه‌ی آزادی $df=2$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۸ درصد معنادار است. یعنی با ۹۸ درصد اطمینان، میان مالکیت زمین در روستا و ترجیح زندگی در شهر همبستگی وجود دارد. افرادی که زمین دارند بیش از کسانی که ندارند، تمایل به ادامه‌ی زندگی در روستا دارند.

جدول ۷: رابطه‌ی ترجیح زندگی در شهر و مالکیت زمین

کد	ترجیح زندگی در شهر	مالکیت زمین		بدون زمین		جمع	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	زندگی در شهر را ترجیح می‌دهم.	51	33/6	76	49/7	127	41/6
۲	تاحدی زندگی در شهر را ترجیح می‌دهم.	25	16/4	23	15/0	48	15/7
۳	زندگی در شهر را ترجیح نمی‌دهم.	76	50/0	54	35/3	130	42/6
	جمع	152	100	153	100	305	100/0

باتوجه به $Chi\ Square=9/657$ و درجه‌ی آزادی $df=2$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. یعنی با ۹۹ درصد اطمینان، میان مالکیت زمین در روستا و امید به بهبود وضعیت زندگی در روستا همبستگی وجود دارد. افرادی که زمین دارند بیش از کسانی که ندارند به آینده روستا امیدوارند.

جدول ۸: فراوانی نهایی از سلول‌های تک‌کد و کد بیرونی سلول‌های برون کد پیکره

کد	امیدواری به بهبود زندگی در روستا	مالکیت زمین		بدون زمین		جمع	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	به بهبود زندگی در روستا امیدوارم.	۸۴	55/3	62	40/5	146	47/9
۲	تا حدودی به بهبود زندگی در روستا امیدوارم.	۴۶	30/3	49	32/0	95	31/31
۳	اصلاً امیدی به بهبود زندگی در روستا ندارم.	۲۲	14/5	42	27/5	64	21/0
	جمع	152	100	153	100	305	100/0

آزمون فوق حاکی از آن است که داشتن زمین در روستا اثرسنگینی بر نگرش روستاییان در خصوص رضایت از زندگی در روستا، ترجیح ماندن در روستا به جای مهاجرت به شهر و امید به بهبود اوضاع روستا در آینده دارد؛ اما مالکیت زمین انگیزه‌ای برای سرمایه‌گذاری در روستا نیست. احتمالاً عوامل بازدارنده‌ای در این مورد وجود دارند که مالکیت زمین نمی‌تواند بازدارندگی آن را خنثی کند. باتوجه به $Chi\ Square=18/142$ و درجه‌ی آزادی $df=2$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است.

جدول ۹: رابطه‌ی درآمد و رضایت از زندگی در روستا

کد	رضایت از زندگی در روستا	درآمد نامناسب		درآمد مناسب		جمع	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	از زندگی در روستا راضی هستم.	۳۲	37/9	121	55/5	154	50/5
۲	تاحدودی از زندگی در روستا راضی هستم.	۲۳	26/4	66	30/3	89	29/2
۳	خیر از زندگی در روستا راضی نیستم.	۳۱	35/6	31	14/2	62	20/3
	جمع	۸۷	100	218	100	305	100/0

باتوجه به $Chi\ Square=9/773$ و درجه‌ی آزادی $df=1$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. در محاسبه از روش کوین مک‌نامارا $Chi\ Square=8/725$ و درجه‌ی آزادی $df=1$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است.

جدول ۱۰: رابطه‌ی درآمد و امیدواری به بهبود وضعیت زندگی در روستا

کد	درآمد نامناسب		درآمد مناسب		جمع		امیدواری به بهبود زندگی در روستا
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۱	۳۵	40/2	111	50/9	146	47/9	به بهبود زندگی در روستا امیدوارم
۲	۲۲	25/3	73	33/5	95	37/1	تاحدودی به بهبود زندگی در روستا امیدوارم.
۳	۳۰	34/5	34	15/6	64	21/0	اصلاً آمیدی به بهبود زندگی در روستا ندارم.
	۸۷	100	218	100	305	100/0	جمع

در جدول ۹ و ۱۰ رابطه‌ی رضایت از زندگی و سطح درآمد به خوبی دیده می‌شود، که به معنای اهمیت بعد اقتصادی زندگی روستاییان و وابستگی آنان به درآمد برای تقویت حس تعلق مکانی است. با توجه به $\chi^2 = 9/283$ و درجه‌ی آزادی $df = 1$ تفاوت در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است.

جدول ۱۱: رابطه‌ی درآمد و ترجیح زندگی در شهر

کد	درآمد نامناسب		درآمد مناسب		جمع		ترجیح زندگی در شهر
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
1	53	60/9	74	33/9	127	41/6	زندگی در شهر را ترجیح می‌دهد.
2	12	13/8	36	16/5	48	15/7	تاحدی زندگی در شهر را ترجیح می‌دهم.
3	22	25/3	108	49/5	130	42/6	زندگی در شهر را ترجیح نمی‌دهم.
	87	100	218	100	305	100/0	جمع

نتیجه‌گیری

طراحی معماری روستایی و متغیرهای عینی و ذهنی آن نشان می‌دهد که این عامل در تعلق مکانی تأثیرگذار است. از آن جا که روستاهای کشور از نظر زیبایی و چشم‌اندازهای طبیعی و انسان‌ساخت کمبودهایی دارند، توجه به این مسئله دارای اهمیت است. روستاهایی که طرح هادی آن‌ها اجرا شده و از نظر کالبدی بهبود یافته‌اند، چشم‌انداز مطلوب‌تری از دیگر روستاها دارند و در نتیجه حس تعلق مکانی در آن‌ها بیشتر است.

بررسی یافته‌ها نشان می‌دهد که متغیرهای اقتصادی نظیر رابطه‌ی میان درآمد و مالکیت زمین به شدت بر حس تعلق مکانی اثر می‌گذارند و در ایجاد دل‌بستگی روستاییان به روستای خود نقش اساسی دارند؛ به طوری که در بعد اقتصادی، این رابطه بسیار قوی گزارش شد. رابطه‌ی حس تعلق مکانی با میزان درآمد و مالکیت زمین بسیار قوی‌تر از سایر متغیرهاست و در سطح ۹۹ درصد نشان‌گر ارتباط قوی میان مؤلفه‌های طراحی معماری روستایی و حس تعلق مکانی است. بنابراین متغیرهای طراحی معماری روستایی و حس تعلق مکانی ارتباط قوی را نشان می‌دهند و این ارتباط معنادار است. مدت سکونت در روستا نیز در میزان تمایل روستاییان به سرمایه‌گذاری در روستا مؤثر است. در بعد اجتماعی و فرهنگی، میزان همبستگی امکانات فرهنگی و وضعیت اجتماعی روستای قصلان در خصوص تعلق مکانی درصد بالایی را نشان می‌دهد. مطابق یافته‌های این پژوهش در روستای قصلان این احساس تعلق مشهود و مشخص بود که نشان‌دهنده‌ی میزان رضایت از چشم‌انداز و تأمین نیازهای روانی ساکنان در بالابردن حس تعلق مکانی است. به عبارت دیگر، چشم‌انداز روستایی و زیبایی محیط روستا با تعلق مکانی رابطه داشته‌است.

در پژوهش حاضر ضمن توجه به اهمیت مکان و حس تعلق به مکان، به نتایج ارتباط تعلق ساکنان روستایی با عوامل غیرعینی و فضای فیزیکی و طبیعی روستا پرداخته شد و همچنین تأثیر مؤلفه‌های کیفیت محیطی، مالکیت زمین، مدت زمان سکونت در روستا و میزان درآمد در تقویت احساس تعلق و وابستگی به روستا به اثبات رسید.

۱. احمدی علی، مهدوی مسعود (۱۳۹۳)، «رابطه‌ی کیفیت زندگی و حس تعلق مکانی در روستاهای در حال توسعه (مطالعه‌ی موردی شهرستان زندیه)»، نشریه‌ی پژوهش‌های روستایی، دوره‌ی ۵، شماره ۴، صص ۸۴۸-۸۲۷
۲. احمدی علی (۱۳۹۰)، «شاخص‌های مسکن روستایی در ایران: جایگاه و ابعاد»، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی سکونت‌گاه‌های روستای؛ مسکن و بافت، محور تخصصی: برنامه‌ریزی و طراحی مسکن روستایی (جلد اول)، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، چاپ اول، صص ۷۰-۴۹
۳. اکرمی غلامرضا (۱۳۸۹)، «رازهای معماری روستایی»، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۱، صص ۵۰-۲۷
۴. افتخاری رکن‌الدین، عبدالرضا و همکاران (۱۳۹۱)، «بررسی میزان انطباق ساخت‌وسازهای جدید در نواحی روستایی»، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۹، صص ۹۱-۸۵
۵. آزاد میترا، میرهاشمی‌روته احسان (۱۳۹۵)، «توسعه و حفاظت دریافت‌های ارزشمند روستایی؛ بارویکرد فرهنگ بومی»، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۵۴، صص ۱۰۶-۸۹
۶. بوزرجمهری خدیجه و دیگران (۱۳۹۴)، «تحلیل کالبدی-فضایی معماری بومی مسکن روستایی و نقش آن در توسعه گردشگری»، دومین همایش ملی گردشگری و طبیعت‌گردی ایران زمین
۷. تقوایی علی‌اکبر و همکاران (۱۳۸۸)، «بازسازی مسکن روستایی پس از سانحه»، فصلنامه آرمانشهر، شماره ۲، صص ۱۰۵-۱۱۲
۸. حسینی فرزانه، غیبی داریوش و گرگانی امیر (۱۳۹۳)، «بررسی مؤلفه‌های سازنده حس مکان در محیط‌های روستایی»، سومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، ۲۳ و ۲۴ مرداد، همدان
۹. حناچی پیروز، کوششگران علی‌اکبر (۱۳۹۰)، «حفاظت و توسعه دریافت‌های باارزش روستایی»، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران
۱۰. خسروی خسرو (۱۳۷۲)، «جامعه‌شناسی ده در ایران»، چاپ سوم، تهران: مرکز نشر دانشگاهی
۱۱. رضایی مسعود، وثیق بهزاد و مرادی ابراهیم (۱۳۹۳)، «جایگاه الگوی معماری پایدار در معماری بومی روستایی (مطالعه‌ی موردی روستای هلسم)»، نشریه فرهنگ ایلام، دوره ۱۵، شماره ۴۵-۴۴
۱۲. راپاپورت آ (۱۳۸۴)، «معنی محیط ساخته‌شده رویکردی در ارتباط غیرکلامی»، ترجمه‌ی: فرح حبیب، تهران: انتشارات سازمان فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران
۱۳. زرگر اکبر، حاتمی‌خانقاهی توحید (۱۳۹۳)، «وجود مؤثر بر طراحی مسکن روستایی»، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۸، صص ۶۲-۴۵
۱۴. زرگر اکبر (۱۳۷۶)، «ویژگی‌های عام معماری روستایی»، نشریه صفا، شماره ۲۵، دانشگاه شهیدبهبشتی، صص ۲۲-۱۲
۱۵. زندیه م، حصار پ (۱۳۹۰)، «تداوم معماری مسکن روستایی با انگیزه توسعه پایدار روستایی»، فصلنامه مسکن و محیط-روستا، شماره ۱۳۸، صص ۶۴
۱۶. زنده‌دل حسن و دستیاران (۱۳۸۶)، «راهنمای گردشگری روستاهای ایران ۲»، انتشارات نشر ایران‌گردان
۱۷. سعیدی عباس، حسینی حاصل صدیقه (۱۳۸۸)، «شالوده مکان‌یابی و استقرار روستاهای جدید»، تهران: شهیدی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
۱۸. سعیدی عباس (۱۳۸۹)، «محیط، فضا و توسعه‌بخشی در ضرورت توسعه یکپارچه روستایی-شهری»، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۸، صص ۵۴
۱۹. سعیدی عباس (۱۳۷۵)، «شیوه‌های سکونت‌گزینی و گونه‌های مسکن روستایی»، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
۲۰. سرتیپی پور محسن (۱۳۸۸)، «آسیب‌شناسی معماری روستایی به سوی سکونت‌گاه مطلوب»، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
۲۱. عاقبت‌بخیر حامد، محرمی ثمانه (۱۳۸۹)، «طراحی مسکن روستایی مطالعه‌ی موردی ناحیه‌ی خزری»، انتشارات جام‌جم
۲۲. فلاحت محمدصادق (۱۳۸۵)، «مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده‌ی آن»، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶
۲۳. قره‌نژاد حسن (۱۳۸۱)، «طبیعت و معماری»، اصفهان: گلهای محمدی
۲۴. لنگ جان (۱۳۸۳)، «آفرینش نظریه‌های معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط)»، ترجمه علی‌رضا عینی‌فر، تهران: انتشارات دانشگاه، تهران

۲۵. محمدی انور، ابام کاظم (۱۳۹۵)، «بررسی حس مکان از دیدگاه روانشناسی محیطی در مسکن روستایی»، کنفرانس بین-المللی مهندسی عمران و معماری، دانشگاه استانبول ترکیه
۲۶. معین محمد (۱۳۷۵)، «فرهنگ معین»، تهران: امیرکبیر
۲۷. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، سالنامه آماری استان کردستان
۲۸. نصر سیدحسن (۱۳۸۵)، «معرفت و معنویت»، ترجمه‌ی انشالله رحمتی، تهران: سپهروردی
29. Alizade, A, (2006), The origins of state organizations in prehistoric High land Fars. Southern Iran . Excavations at Tall-E Bakun. University of Chicago Publications.
30. Ardoin, Nicole M. (2006), Toward an Interdisciplinary Understanding of Place: Lessons for Environmental Education Canadian Journal of Environmental Education, No.11.
31. Bar, Y. O. (1998). The Natufian Culture in the Lerant Threshold to the Origins of Agriculture. Evolutionary Anthropology.
32. Camphell, Richard Bret, (2011), A Sense of Place: Examining music-based tourism and its implications in destination venue Placement UNLV Theses/Dissertations/Professional Papers/Capstones, Paper 1142.
33. Foote, K. E, Azaryahu, M, (2009), Sense of Place International Encyclopedia of Human Geography, Elsevier Ltd. First edition.
34. M. Frutos. I. (1999), Human Organization Rural Areas in; Rural Planning from an Environmental Systems Perspective , F.b Golly& J. Bellot.
35. Rapoport, A. (1990), The meaning of the built environment of Place Princeton Architectural Press, New York.
36. Semken Steven, Carol Bulter Freeman, (2008), Sense of Place in the Practice and Assessment of Place-Based Science Teaching Published 27march 2008 in Wiley Inter Science, (www.interscience.wiley.com).

